

Da biblioteket blev til arkitektur

En diskussion af to teorier om antikkens biblioteksarkitektur

Olesen-Bagneux, Ole

Published in:

Nordisk Tidsskrift for Informationsvidenskab og Kulturformidling

Publication date:

2014

Citation for published version (APA):

Olesen-Bagneux, O. (2014). Da biblioteket blev til arkitektur: En diskussion af to teorier om antikkens biblioteksarkitektur . *Nordisk Tidsskrift for Informationsvidenskab og Kulturformidling*, 2(2), 5-15.

Da biblioteket blev til arkitektur

En diskussion af to teorier om antikkens biblioteksarkitektur

Af Ole Olesen-Bagneux

Abstract

Man ved ikke særlig meget om antikkens biblioteker. Skriftlige fragmenter, bygningsrester og andre arkæologiske kilder, som billeder og skriveudstyr, udgør summen man kan forske i og konkludere ud fra. Først i det 20. århundrede har man fået tilstrækkeligt med kildermateriale til at teoretisere om antikkens biblioteker, og to sådanne teorier diskuteres i denne artikel. Den ene teori, fremsat af Lionel Casson, omhandler bibliotekets indre rum, hvorimod den anden teori, fremsat af Gaëlle Coqueugniot, omhandler bibliotekets ydre fremtoning, som en arkitektonisk helhed. Efter at hver af teorierne er blevet præsenteret og diskuteret, betragtes de under ét, hvilket muliggør en diskussion af tilblivelsen af biblioteket som arkitektur. Biblioteksarkitekturen opstod ikke parallelt med udviklingen af biblioteket som samling af litteratur - snarere tværtimod.

*Ole Olesen-Bagneux, Ph.d.-stipendiat,
Det Informationsvidenskabelige Akademi,
Københavns Universitet (blt526@iva.ku.dk)*

Indledning

Den anerkendte filolog dr. Nicholas Horsfall skriver om Palatinerbiblioteket i antikkens Rom (Opført år 28 f.Kr., se Figur 1 og Figur 5; 1), at det var "*An essential symbol of cultural pride*" (Horsfall, 1993) Det forekommer indlysende, at den holdning som Horsfall giver udtryk for, er rigtig. Antikkens biblioteker - deriblandt selvfølgelig Palatinerbiblioteket - var med stor sandsynlighed et symbol på kulturel stolthed.

Men... Var det som bygning - arkitektur - eller som samling, at Palatinerbiblioteket var et symbol på kulturel stolthed? Det befinder sig nemlig midt i den forandring, antikkens biblioteker gennemgik fra hellenismen til senantikken. Palatinerbiblioteket markerer et første skridt mod en specifik arkitektur, biblioteksarkitekturen. Hellenismens store biblioteker - inklusiv altså det verdenskendte i Alexandria (opført ca. 300 f.Kr.) - var ikke tænkt og bygget som biblioteker, men var tværtimod store samlinger af litteratur, som blev placeret i rum, der i princippet kunne have haft alle mulige andre funktioner¹. Men med hellenismens ophør år 31 f.Kr. (DSD: *Hellenisme*) skete der noget. Her forsvandt dels de største samlinger af litteratur i antikken - og den tilfældige biblioteksarkitektur. De romerske biblioteker gjorde deres indtog, og de begyndte at få en bevidst udtænkt en arkitektur, som altså eksempelvis Palatinerbiblioteket.

Men Palatinerbiblioteket og den romerske biblioteksarkitektur i det hele taget, var udelukkende en

indre arkitektur. Bibliotekerne lå i bygninger, der rummede alle mulige andre funktioner, og havde derfor ikke en distinkt ydre fremtoning. De romerske bibliotekers samlinger var samtidigt langt mindre end dem man tidligere havde set, særligt i Alexandria og Pergamon. Omkring år 100-150 e.Kr. opstod der, rundt om i Romerriget, biblioteker, som bevarede den indre, romerske biblioteksarkitektur, men som tillige opførtes med en ydre biblioteksarkitektur, så biblioteket stod som selvstændig bygning i byrummet. Som det skal blive klart, må disse bibliotekers samlinger have været mere beskedne, end deres romerske forbilledede.

Biblioteksarkitekturen blev således gradvist til, alt imens biblioteket mistede betydning som samling af litteratur. Det er dette forløb, nærværende artikel omhandler.

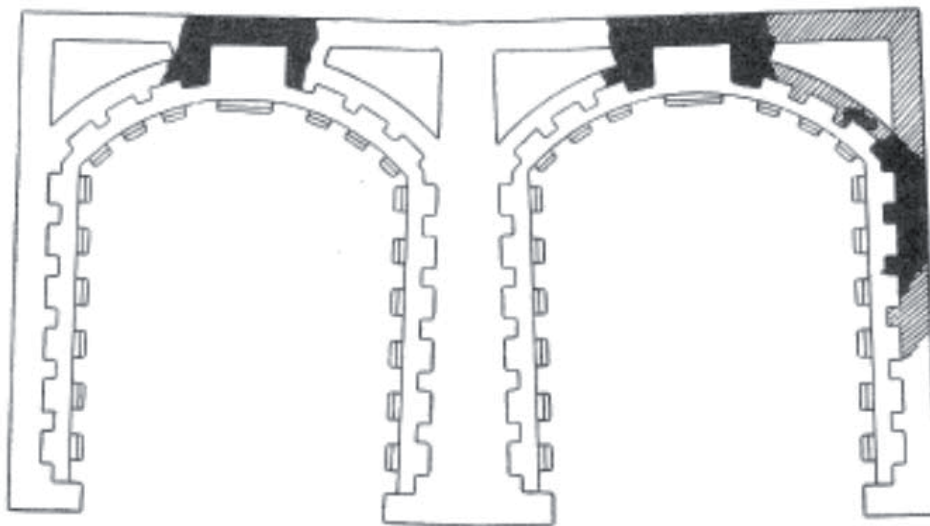
Bibliotekets indre arkitektur

De første biblioteksarkitektoniske overvejelser handlede om indre arkitektur, dvs. om rumlige dispositioner bag ydermure. Filologen Lionel Casson skriver i sin lille og meget citerede bog *Libraries in the Ancient World* følgende om romerske biblioteker:

"The placing of the holdings in wall niches left the middle of the chamber available for readers; presumably tables and chairs were set up here. With

such an arrangement - books along the walls and accommodation for readers in the middle- Roman libraries were like modern reading rooms and not at all like Greek libraries, which, as we have seen, consisted of small rooms, where books were stored, opening on a colonnade, where readers consulted them (...) This layout for a library was a Roman innovation" (Casson, 2001, p.82)

Cassons teori er den, at et romersk bibliotek adskiller sig fra et græsk i sin indre arkitektur. Selve teoriens hovedpointe er den, at de græske - og hellenistiske - biblioteker indeholdt en mængde magasiner, hvor litteraturen blev opbevaret, men ikke læst, se Figur 2: Grundplan af biblioteket i Pergamon. Man tog papyrusrullerne udenfor og læste dem under den søjlegang, der forbandt magasinerne med den arkitektur de var en del af. De romerske biblioteker var derimod ligesom læsesale: Al litteraturen befandt sig i nicher i murene i ét rum, og man konsulterede den i det selv samme rum. Litteraturen fik et rum, der var bestemt til det. Det var nyt. Det betød, at der ikke var nærmagasiner i de romerske biblioteker, men dog måske fjernmagasiner (Casson, 2001, p.100). En vigtig pointe er derudover den, at de romerske biblioteker indeholdt to adskilte afdelinger, en for græsk og en for latinsk litteratur. Et eksempel der støtter Cassons teori er Palatinerbiblioteket, det som blev nævnt indledningsvist.

Figur 1. Grundplan over Palatinerbiblioteket. Det er Gregoris rekonstruktion fra 1937; her efter Callmer, p. 158.

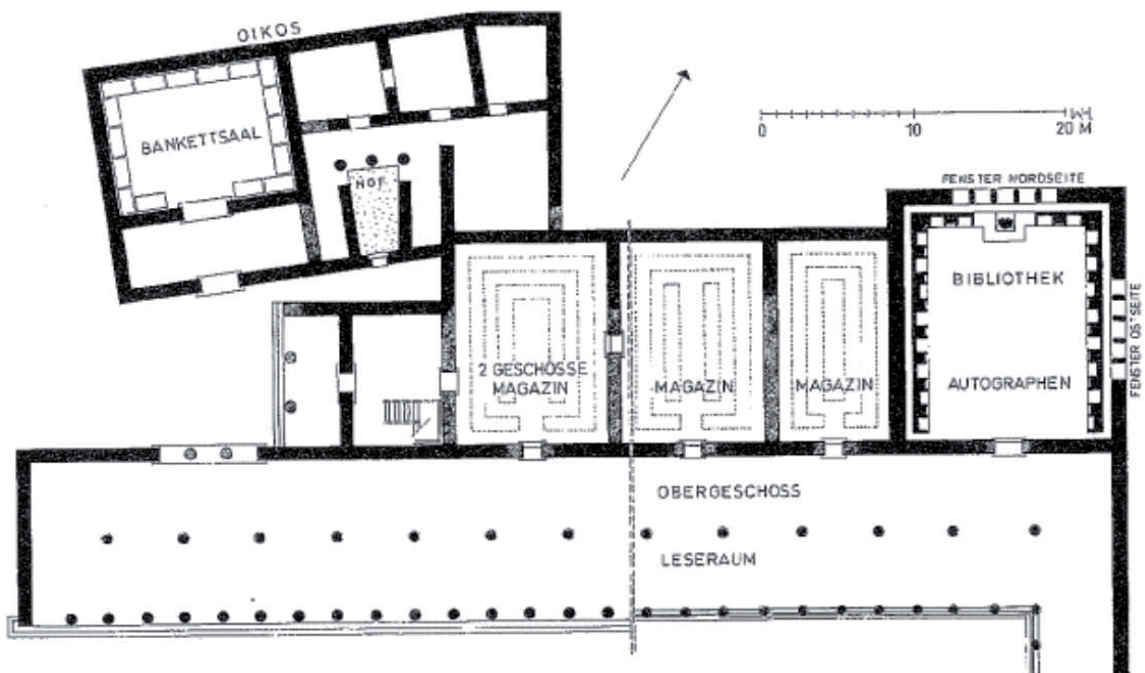
Imidlertid kan Cassons teori betvivles på flere måder

For det første er det tvivlsomt, at der var borde i antikkens biblioteker, inklusiv de romerske, sådan som Casson påstår i ovennævnte citat. Kunsthistorikeren Jocelyn P. Small påviser i bogen *Wax Tablets of the Mind* (Small, 1997), at der ikke fandtes nogen borde i antikkens biblioteker. Det betød, at man læste litteraturen mere intensivt, fordi man ikke på samme måde kunne lægge den fra sig under læsningen, som man kan i dag. Det er slet ikke så banalt som det umiddelbart lyder. For det må have haft meget stor indflydelse på, hvad det ville sige at tilgå skrift, idet ønsket om læsning må have forekommet mere forpligtende. Dette element vil ikke blive diskuteret i hele sin dybde her², men det må dog fastslås, at Cassons teori slører det faktum, at læsningen i græske og romerske biblioteker var mere ens, end den arkitektoniske forskel umiddelbart giver indtryk af. For læsning var i begge tilfælde meget forpligtende, da en papyrusrulle ikke var noget man uden videre kunne lægge fra sig³. Det betyder altså, at Cassons understregning af, at de romerske biblioteksrum var ligesom moderne læsesale i biblioteker, ikke er helt så oplagt en sammenligning som han vil gøre det til. Om man tog papyrusrullen ud af nicher i væggene i

de romerske biblioteker, eller ud af magasinerne fra græske/hellenistiske biblioteker, er mindre afgørende, end det forhold, at man bagefter stod med en papyrusrulle i hånden, som man ikke uden videre kunne lægge fra sig: Læsning forpligtende. Derfor er hans forestilling om den romerske læsesal i for høj grad farvet af hans kendskab til moderne læsesale, hvor man forlader borde med bøger, for at tage en forfriskende pause i en nærliggende have eller en café.

Omvendt kan det dog også betvivles, om de græske biblioteker virkelig ikke indeholdt læsesale som de romerske - og her må læseren huske på, at ingen af dem var som moderne læsesale. Cassons teori tilhører på dette punkt en bestemt orientering i forskningen om antikkens biblioteker, som er reflekteret og valid, men bestemt også modsagt. En central kilde i dette stridspunkt er Attalidernes bibliotek i Pergamon (Opført ca. år 200 f.Kr, se Figur 2 og Figur 5; 2) hvor forskningen med skiftende held har argumenteret for (Hoepfner, 2004; Bohn, 1885; Götze, 1937) og imod (Coqueugniot, 2007; Callmer, 1944), at den store sal øst for magasinerne også indeholdt bøger.

Det virker umiddelbart meget svært at afvise, at det podium arkæologien har afdækket i Pergamon (det

Figur 2. Grundplan af biblioteket i Pergamon. Her er det Hoepfners rekonstruktion fra 2004, p. 52.

ses i den store sal yderst til højre på Figur 2) ikke skulle have haft samme funktion som de lignede installationer man har fundet i senere, romerske biblioteker (Callmer, 1944).

Derudover kan man også vende ovennævnte forhold på hovedet og således betvivle, om romerske biblioteker var en grundtype, der ikke indeholdt magasiner. Ser man eksempelvis på biblioteket i Timgad (Opført i det 2. årh. e.Kr., i det nuværende Algeriet, se Figur 3 og Figur 5; 3), må Casson således selv indrømme at nicherne i det centrale rum ikke kunne indeholde al litteraturen:

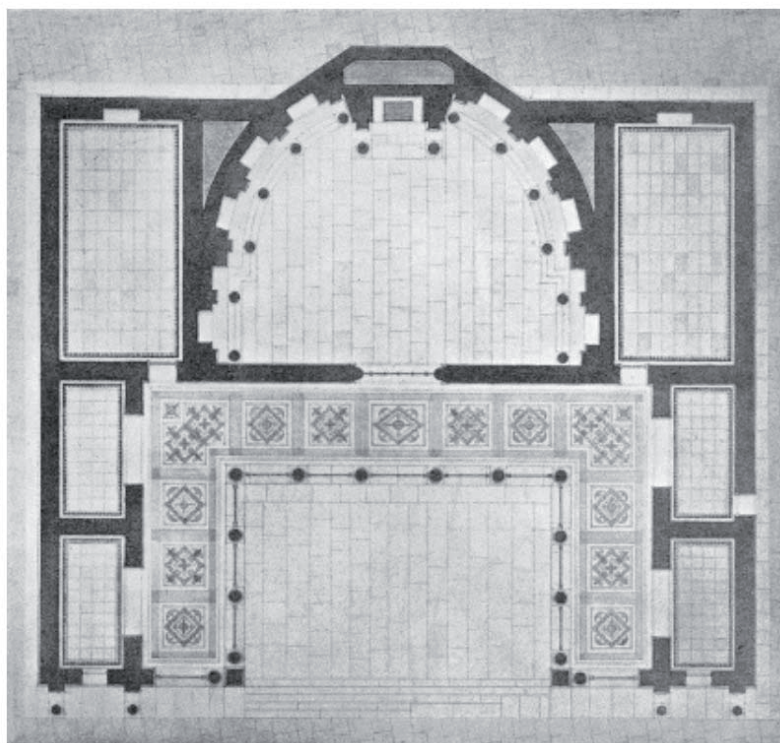
"A small narrow room flanked the apsidal chamber on either side; these almost certainly were for storage of books, since the eight niches of the library proper could not have accommodated much of a collection, even one limited, as was no doubt the case here, to Latin titles alone." (Casson, 2001, p. 118)⁴

Derudover vides det med sikkerhed, at andre biblioteker rundt om i Romerriget havde magasiner (f.eks.

Coqueugniot, 2008). Det er ligefrem sandsynligt, at der var biblioteksmagasiner i selve Rom, hvilket historikeren Jeppe Tønsberg nævner i sin bog *Offentlige biblioteker i Romerriget* (Tønsberg, 1976, p. 58).

Så selvom det Casson rigtignok påpeger, at de nicher som de romerske biblioteker havde indbygget i sig, var meget store og således måske som gruppe var i stand til at indeholde det, man kunne opfatte som et helt bibliotek, betyder det ikke, at bibliotekets centrale rum indeholdt al bibliotekets litteratur - den konklusion er for entydig, når man betragter den romerske biblioteksarkitektur.

Bibliotekerne i selve Rom havde - inklusiv eventuelle nærmagasiner - meget begrænset plads. Casson er på den baggrund overbevist om at bibliotekerne i Rom koncentrerede sig om hver sin type litteratur.⁵ Derfor fandtes der en relation mellem bibliotekerne, hvor summen af al litteraturen i alle bibliotekerne var ét sammenhængende bibliotek - et forhold, der gør, at man kan tale om det romerske væv af litteratur, og ikke ét bibliotek med al verdens litteratur, som i Alexandria. *Det romerske væv* omtales i vidnesbyrd

Figur 3. Grundplan af biblioteket i Timgad. Det er Pfeiffers rekonstruktion fra 1931, her efter Callmer, p. 180.

fra antikken (eksempelvis Juvenal 1,128; Ovid, *Tristia* III,1,59-72; Horats, *Epistulae* I,3,15-20). Et forsøg på at kortlægge det romerske væv - altså hvilke biblioteker der koncentrerede sig om hvilke typer litteratur - blev gjort af Clarence Boyd med bogen *Public Libraries and Literary Culture in Ancient Rome* (1915). Tønsberg finder dog at det er et dårligt forsøg, da det er kronologisk skødesløst og anvender kilder temmelig selektivt (Tønsberg, 1976, p. 118). Selvom alle kilder ville være taget i brug, ville vævet stadig være nærmest umuligt at kortlægge i sin helhed, da kilderne alt i alt er for usikre. Man må nøjes med at acceptere, at vævet med stor sandsynlighed var der. Det gør Lionel Casson da også, med følgende argumentation om bibliotekernes placering i byen:

"Consider their geographical location. They were not scattered about, as they would be if their purpose was to make available well-rounded collections to readers in different locales. The two on the Palatine Hill no doubt were for the use of the emperor and his circle. The other four were clustered around the Forum; save for reference books or standard works, there was no reason for all of them to stock the same titles. It would make sense for each to offer depth in a given area; readers whose studies involved several areas could easily walk from one to the other." (Casson, 2001, p. 100-101)

Men hvorfor organiserede romerne deres bøger i et væv af biblioteker, i stedet for et stort bibliotek? Svaret er ligetil. Det kan tænkes, at romerne organiserede deres skriftkultur som mindre og mere mobile enheder, netop for at deres litterære arv ikke skulle lide samme skæbne som i Alexandria, hvor i hvert fald en betragtelig del af biblioteket brændte. Således fremstår Roms biblioteker i kilderne som meget fleksible og bevægelige, idet indhold kunne flyttes rundt imellem dem, hvis et bibliotek brændte eller lukkede. Bibliotekerne befandt sig i et konstant spil mellem ild og vand, mellem nedbrænding og genopbygning (Tønsberg, 1976, p. 35) og måske deraf opstod idéen om at placere bibliotekerne direkte i termerne, hvor faren for fugt til gengæld truede bibliotekerne med opløsning (Tønsberg, 1976, p. 55). Det romerske væv kan i sin helhed betragtes som en foranstaltning mod at miste alt for store dele af den samlede mængde litteratur til flammerne, som det skete i Alexandria.

Opsummering af teorien om bibliotekets indre arkitektur

Hermed er Cassons teori, om forskellen mellem de græske og de romerske biblioteker, blevet diskuteret. Teorien kan på væsentlige punkter betvivles.

For det første var der med stor sandsynlighed ikke borde i antikkens biblioteker, heller ikke de romerske. Derfor var den romerske læsesal måske ikke så afgørende ny som Casson vil gøre den til, al den stund man må have tilgået litteraturen på samme måde som i de tidligere græske biblioteker, dvs. stående eller siddende, men altså aldrig ved et bord.

Det er heller ikke sikkert, at de græske og hellenistiske biblioteker ikke besad en læsesal, ligesom den romerske efterfølger. Arkæologiske udgravninger - særligt i Pergamon, til dels i Athen - peger på, at den festsal der fandtes i forbindelse med biblioteksmagasinerne måske i virkeligheden var en slags læsesal der indeholdt litteratur.

Og måske havde de romerske biblioteker også magasiner, ligesom deres græske forfædre. For Romeriget i sin helhed er det overordentligt sandsynligt at det var tilfældet, og for bibliotekerne i selve Rom er der også sandsynlighed for det.

Cassons mest avancerede synspunkt virker faktisk til at være det mindst uangribelige. Han har med stor sandsynlighed ret, når han på baggrund af bibliotekernes fysiske placering argumenterer for eksistensen af et romersk væv, bestående af små fleksible og bevægelige enheder, der tilsammen udgør den litteratur, intelligentsiaen havde brug for.

Romerne var, som Casson påstår, nytænkende i deres organisering af biblioteker, men sandsynligvis ikke i det omfang han påstår, og ikke på den måde han udlægger det. Men overordnet holder pointen om, at det var i romersk tid, at bibliotekets indre rum defineredes arkitektonisk.

Træder man et skridt tilbage, kan man i romersk tid betragte det første skridt mod biblioteksarkitekturens tilblivelse. Det skete parallelt med, at det enkelte biblioteks samling mistede den totalitet, man kendte fra hellenismens store biblioteker. Det indre biblioteksrum opstod samtidigt med, at man spredte den samlede mængde litteratur ud i en række af sådanne

rum. Biblioteket som indre arkitektur indeholdt kun en delmængde af den samlede litteratur.

Bibliotekets ydre arkitektur

Efter det indre biblioteksrum definition i Rom begyndte en ny udvikling i andre dele af Romerriget. Her opstod en ydre biblioteksarkitektur.

Arkæologiske udgravninger har påvist, at der i antikkens byer Ephesos og Nysa (opført i henholdsvis 110 og 130 e.Kr., se Figur 4 og Figur 5; 4,5) var fritstående, selvstændige bygninger, der var biblioteker. Som bygningstype og idé var disse biblioteker nye, i den forstand at de i sig selv udgjorde arkitektoniske helheder - de var ikke længere blot en del af en helhed. Til gengæld var de ikke kun biblioteket, men tillige mausoleer. Det er uvist, hvordan rollen mellem bibliotek og mausoleum var tænkt. Var det biblioteker med ambitiøse samlinger af litteratur, eller var det blot et pragtrum som ærede den afdøde?

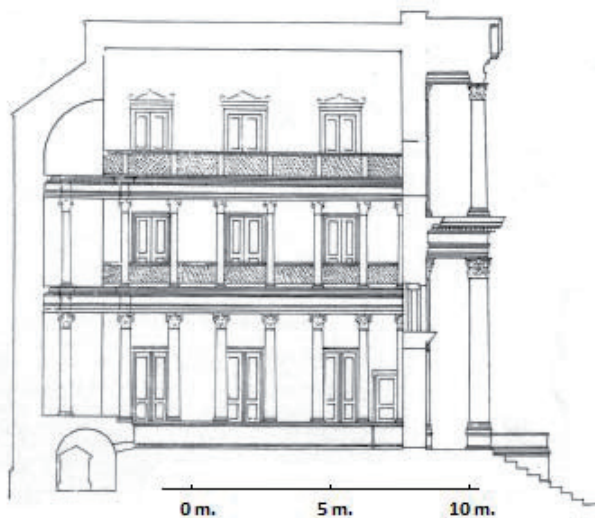
Arkæologen Gaëlle Coqueugniot (2008) observerer en helt bestemt udvikling:

"Ce glissement est particulièrement marqué par la monumentalisation de ces institutions à l'époque impériale. On passe alors de conservatoires d'écrits au prestige immense mais dont les modestes installations restent insaisissables sur le terrain à des édifices imposants et fastueux, qui occupent une position centrale dans la topographie urbaine. Ces édifices associent presque toujours les ancêtres et la famille des évergètes à l'acte de donation. Véritables mémoriaux de pierre à la gloire de leurs fondateurs..."(Coqueugniot, 2008, p. 59)

"Denne forskydning er særligt markeret ved, at disse institutioner i den imperiale epoke gøres til monumenter. Man går altså fra skriftsamlinger med utrolig prestige, i beskeden, nærmest skjult arkitektur, til store, prangende bygningsværker, som optager en central plads i den urbane topografi. Disse bygningsværker erindrer næsten altid om mæcenernes familie og forfædre [via inskriptioner og skulpturer], på det tidspunkt hvor bygningen blev doneret. Simpelthen erindringssteder i sten, sat som hyldest til deres givere..." (oversat af Ole Olesen-Bagneux)

Coqueugniot kalder det hun har observeret en forskydning, *glissement*, hvilket da også understreger, at det måske ikke skal betragtes som en *udvikling*, med underbetydningen *til det bedre*. Forskydningen består ifølge Coqueugniot af tre faser i den antikke biblioteksarkitekturs historie.

1. Første fase er bibliotekerne tilknyttet lærdomsinstitutioner fra minimum 300 f.Kr., nemlig bibliotekerne i eksempelvis Alexandria og Pergamon, som set på Figur 2.
2. Den anden fase er en filantropisk bibliotekshybrid fra 100 e.Kr. Her gik biblioteket fra at være tilknyttet en lærdomsinstitution til at være selvstændigt, dedikeret mindet til dets giver og til fri benyttelse af byens borgere. Man må simpelthen forestille sig, at disse biblioteker er resultatet af, at man stod tilbage med et bibliotek i en nedlagt uddannelsesinstitution, som man ikke vidste hvad man skulle gøre med. Derfor åbnede man det for offentligheden.
3. Den tredje fase er det helt selvstændige biblioteksmausoleum, opført og udtænkt som sådan, omkring 120-130 e.Kr. (Coqueugniot, 2008). Bygningerne var på én gang bibliotek og mausoleum:

Figur 4: Snit af biblioteket på Ephesos. Sarkofagen ses nederst til venstre. Den var tilgængelig via en smal trappe, der løb bag ved den indre væg af bogskabe. Trappen ses ikke på illustrationen, men døren til nedgangen anes yderst til højre, i det indre rum. Det er Wilbergs rekonstruktion fra 1953, her efter Coqueugniot, 2008, p. 57.

Hvad der altså i denne sammenhæng er vigtigt at slå fast, er, at det er i fase 3, at biblioteket opstår som distinkt arkitektur, med et veldefineret indre (arvet fra Rom) og nu også et ydre.

Coqueugniot foreslår at biblioteksmausoleet opstod, fordi man erfarede, at de biblioteker som tidligere var tilknyttet lærdomsinstitutioner, men som overlevede selv samme institution, besad et potentiale i sig selv (dem i fase 2). De kunne noget selvstændigt - uafhængigt af det uddannelsessted de førhen var tilknyttet. Dét var en ny erfaring, og det var lige præcis den erfaring der gjorde, at man begyndte at overveje biblioteket som en selvstændig, ydre arkitektur.

Biblioteksmausoleet havde ikke samme funktion som tidligere biblioteker. Bibliotekerne i fase 1 pegede ud mod verden, da ambitionen her var at inkludere alle verdens bøger og forstå alle verdens kulturer. Kejsere og kongeslægter forsøgte via fase 1-bibliotekerne at give en metropol kulturel tiltræknings- og sammenhængskraft, ved at opbygge store samlinger af litteratur. Via en direkte aggressiv opbygning af bibliotekssamlinger, forsøgte man således dels at tiltrække middelhavets intelligentsia til ens hovedstad, dels at sikre, at de nyligt dannede hellenistiske riger ikke opløstes indefra, fordi den græksprogede arv reelt blot var en påstand, en idé på fremmed jord (Bing, 2008). Bibliotekerne i fase 2 og særligt fase 3 pegede ikke primært ud mod verden, men mod deres givere, som i fase 3 simpelthen blev begravet i biblioteket. Derefter kunne biblioteket via sin samling naturligvis i et eller andet omfang pege ud mod verden.

Biblioteksmausoleerne blev opført og udtænkt af indflydelsesrige borgere - ikke konger og kejsere. Derfor kan man spørge: Blev bibliotekernes funktion en anden i Romerriget, end den havde været tidligere? Svaret er ja. I fase 2 og 3 var bibliotekernes samling langt mindre end i fase 1, og deres politiske formål var tilsvarende begrænsede. Biblioteksmausoleerne lå som offentlige, selvstændigt definerede monumenter i byen, langs vigtige gader. Fordi de også var et mausoleum, var de et minde om den afdøde, om den afdødes familienavn, aflæseligt midt i byens rum. Ambitionen var ganske givet at vinde politisk indflydelse i lokalsamfundet, og ikke, som kongen, at tiltrække intelligentsiaen til sit riges hovedstad. Måske derfor blev biblioteket også mere arkitektonisk distinkt: Selve bygningen udgjorde indflydelsesrige borgerlige familiers mentale tilstedeværelse i byen, i

mindre grad end biblioteks indhold. En tilstedeværelse som konger ikke behøvede, fordi de var til stede på mere pompøse og dominerende måder (statuer, paladser, osv.)⁶

Coqueugniots foreslåede forskydning rummer fire kritikpunkter:

1. Roms indflydelse undervurderes, idet Coqueugniot fokuserer på bibliotekets ydre arkitektur. Dette er ikke forkert, men fordi hun ikke tillægger den indre arkitektur nok betydning, den som opstod i selve Rom, præges overvejelserne af mangelfuldhed. Biblioteksmausoleets indre var ikke bare et prangende rum. Det videreførte en arkitektur, der stammede fra det romerske væv, og som i det mindste symboliserede et tilhørsforhold til den store samling af litteratur. Derved undervurderer hun en af de centrale årsager til, at biblioteksmausoleet opstod. Det skete knap så pludseligt som hun fremstiller det.
2. Forskydningens logiske sammenhæng mellem fase 2 og 3 er principielt ikke muligt at verificere. Det er - det påpeger Coqueugniot også selv - et åbent spørgsmål om der var sammenhæng mellem biblioteksmausoleets opståen ud af erfaringen med at donere nedlagte skolars biblioteker til byens borgere. Det er dog overvejende sandsynligt, simpelthen fordi rejseaktivitet og brevveksling i antikken var for omfattende til, at potentielle skabere af fase 3 biblioteker ikke på en periode på 20-30 år kunne undgå at blive konfronteret med muligheden for de selvstændige biblioteker i fase 2.
3. Forskydningens omfang. Det er ikke sikkert, at biblioteksmausoleet var den dominerende måde at opføre biblioteker på rundt omkring i Romerriget.
4. Endelig kan man spørge sig selv, hvad forskydningen egentlig skød sig væk fra. Var det kun biblioteket, som samling af litteratur, der var udgangspunktet? Coqueugniot forholder sig ikke til det temmelig dragende perspektiv, at biblioteksmausoleerne muligvis var en forlængelse af den hellenistiske dødsforståelse, hvor kroppen, skriften og stenen var knyttet tæt sammen i en ritualiserende helhed, der affødte det, vi i dag kalder et gravsted. Digteren og filologen Jesper Svenbro påpeger i sin bog *Phrasikleia* (Svenbro, 1988), at det, at man simpelthen svøbte sig ind i skriften, var den sandeste måde at udødeliggøre sig på. Coqueugniot tenderer en beskrivelse af biblioteks-

mausoleet som værende mere overfladisk *bling-bling*, end det måske er retfærdigt at beskrive det som. For hun synes at opfatte det som pomp og pragt, og overvejer slet ikke det forhold, at døden og skriften var tæt forbundne størrelser i antikken.

Opsummering af teorien om bibliotekets ydre arkitektur

Coqueugniots teori beskriver en forskydning, fra et encyklopædisk, indsamlede bibliotek, uden en distinkt arkitektur, tilknyttet lærdomsinstitutioner (fase 1), til biblioteker der tidligere har været knyttet til lærdomsinstitutioner, som de overlever og udkrystalliseres fra (fase 2), til biblioteker der er opført for at være biblioteker og mausoleer (fase 3). I denne sidste fase opstår biblioteksarkitekturen som hól bygning, dvs. med et distinkt ydre og indre.

Coqueugniots teori er problematisk ud fra den elementære konstatering, at datagrundlaget er meget lille. Omvendt er der ikke noget, der modsiger, at udviklingen fandt sted. Men man kan ikke tillade sig at konkludere, at det var en generel kulturpolitisk forandringsbølge der skyldede igennem antikkens samfund på biblioteksområdet, som forskød den kulturpolitiske magtfaktor fra kejsere og konger imod et borgerskab, der således gradvist må have vundet indflydelse.

Coqueugniots forslåede forskydning synes tillige lidt mangelfuld. Der burde have været en fase for den indre arkitekturs opståen i Rom, fordi dette var en central årsag til, at biblioteksmausoleet overhovedet opstod i den arkitektoniske form det gjorde.

Da biblioteket blev til arkitektur

Bibliotekets indre rum blev til i Rom. Det blev ikke til, for at definere ét bibliotek, men fordi det viste sig at være en funktionel måde at opbevare litteratur på, i forhold til brand og anden ødelæggelse. Derfor var hvert enkelt biblioteksrum *ikke* et komplet bibliotek, men præcis det modsatte: et ukomplet bibliotek, der kun var en del af det store romerske væv af litteratur. Samtidig var dette biblioteksrum ikke isoleret, men derimod indeholdt i et større arkitektonisk kompleks, eksempelvis luksuriøse villaer eller bade, og havde derfor ikke et distinkt ydre.

Da det indre biblioteksrum var etableret som arkitektonisk form, opstod der derefter - forskellige steder i Romerriget - en ydre biblioteksarkitektur, som på definerende vis lagde sig rundt om den indre arkitektur, der som sagt ind til da havde været indeholdt i større arkitektoniske komplekser. Denne ydre biblioteksarkitektur var en kulturpolitisk handling, som indflydelsesrige og økonomisk formående personer efterlod til minde om sig selv.

Figur 5. Kort over Middelhavet, med de omtalte biblioteker fra antikken er placeret på kortet. Tallet afspejler rækkefølgen for bibliotekernes nævnelser i artiklen. Artiklen beskriver biblioteksarkitekturens fremkomst i disse eksempler, hvor Attalidernes bibliotek i Pergamon (2) markerer startpunktet for en udvikling, der løber de næste 3-400 år.

Konklusion

Denne artikels konklusion bygger på to teorier om henholdsvis den indre, henholdsvis den ydre biblioteksarkitekturs fremkomst. I denne artikel er de tænkt sammen til ét hele, for således at skabe én samlet beskrivelse af da biblioteket blev til arkitektur - deraf titlen til artiklen.

Biblioteksarkitekturen opstod ikke grundet en arkitektonisk hensigt om at skabe en helhed, der signalerede en ambitiøst indsamlede, encyklopædisk indgang til litteraturens univers. Faktisk opstod biblioteksarkitekturen af noget nær det modsatte, nemlig en gradvis afmontering af bibliotekets betydning som samling af litteratur.

Først opsplittedes samlingen i forskellige rum, som defineredes arkitektonisk. Roms samlede litterære korpus blev spredt ud i alle disse bibliotekers rum. Som samlet enhed dækkede de antageligvis hele verdensuniverset i sin brede og dybde. Det indre rums arkitektur, som opstod i Rom, muterede ind i biblioteksmausoleet, der også fik en ydre arkitektur. Men samtidig faldt det ud af det væv, det før havde indgået i. For de fundne biblioteksmausoleer fra Mellemøstlige og Nordafrikanske byer indgik ikke i et større væv af biblioteker - de stod alene, ikke blot som bygning, men tillige som samling. Biblioteksmausoleets samlinger var slet ikke på niveau med hellenismens store samlinger af litteratur eller det romerske væv af biblioteker.

At biblioteket som arkitektur - i senantikken - ikke indeholdt et bibliotek som samling af litteratur, der var lige som prægnant som hellenismens samlinger af litteratur, er ikke en udviklings- eller forfaldshistorie, men en fortælling om mutation, forandring.

Derfor er den her fremførte beskrivelse heller ikke fyldestgørende. Noget mangler. Den svenske digter og filolog Jesper Svenbro, som blev nævnt i forbindelse med Coqueugniots teori (2008) argumenterer i *Phrasikleia* (1988) for, at skriften vandt indpas i den græsktalende verden for at mindes de døde. En sådan opfattelse flugter med Jenö Platthy, der i *Sources on the Earliest Greek Libraries* (1968) påpeger, at forfatterskabet for grækerne var den sandeste form for gravsted, man kunne forestille sig.

Således skal der afsluttes med et spørgsmål. Det sigter til, at biblioteksarkitekturen måske ikke kun opstod for at bevare og viderebringe skriften, men tillige var en form for port til det hinsides, for det menneske der lod sig begrave i skriftens rum. Når man derfor betragter de første bygninger, der både i det indre og ydre var tænkt og opført som biblioteker og mausoleer, må man spørge: Hvad var forbindelsen mellem de afdødes skrifter, og de afdøde selv?

Noter

1. Måske var en del af denne arkitektur dog alligevel biblioteksarkitektonisk, nemlig indretningen i bibliotekets største sal, se Figur 2. Men afgørende er det, at denne biblioteksarkitektur nærmest kun var et møbel, stort ganske vist, et podium, der måske fungerede som en særligt prangende bogreol. Grundlæggende var biblioteksarkitektur i hellenismen derfor tilfældig, uden intention om at være bibliotek.
2. Fraværet af borde i antikkens biblioteker udgør et væsentligt argument i mit aktuelle ph.d.-projekt om antikkens hukommelsesbibliotek.
3. Der fandtes også tasker til papyrusruller, hvis benyttelse givetvis var anderledes, i den forstand at man kunne tage værket med sig, som en enhed af bøger, lidt på samme måde som eksempelvis Homers værker i dag som bog (strengt taget som codex) indeholder bøger. Dette åbner for en lidt mere mobil og fleksibel tilgang til værket.
4. Årsagen til at Casson omtaler biblioteket som udelukkende latinsk-sproget er den, at romerske kolonier, som ikke have været "oprindeligt" græsktalende, dvs. ikke havde en græsk kolonial fortid, med stor sandsynlighed ikke var tosprogede. Selvom jeg ikke har fundet eksempler på at Casson er blevet direkte modsagt, finder jeg synspunktet ekstremt. Antropologisk giver det nærmest ikke mening, at en latin-talende elite – uanset geografisk placering – ikke skulle kunne beherske græsk. M. Nicholls artikel *Bibliotheca Latina Graecaque* (Perrin, 2010) argumenterer meget tungtvejende for, at den sproglige opdeling af antikkens biblioteker i en græsk og en latinsk afdeling, som forskningen almindeligvis antager eksistensen af, ikke eksisterede. Det taler for, at der kunne være græksprogede værker i biblio-

teket i Timgad. Derudover tæller Casson forkert. Der er ti nicher, ikke otte som han her er blevet citeret for. Det er opstalten (som ikke er gengivet i nærværende artikel) der må have snydt ham, da det ser ud som om der kun er otte nicher.

5. Det er et meget fremført synspunkt, men det er modsagt, bl.a. M. Nicholss (Perrin, 2010) og Horsfall (1993). Deres argumentation går på, at alle bibliotekerne hver især var inddelt efter et klassifikationsprincip, der efterlignede det, der fandtes i Kallimachos' *Pinakes*.
6. Biblioteket som gravsted findes tilfældigvis behandlet som etisk spørgsmål i antikkens litteratur. Plinius den Yngre (ca. 61-114 e.Kr.) korresponderede med Trajan (brev X-81-82) angående en sag i Prusa i Bithynien, hvor Trajans statue var blevet placeret i et bibliotek, der lå ud til en gårdhave med to gravsteder. Plinius referer en lokal strid om hvorvidt det er etisk forsvarligt, på den måde at blande repræsentationen af de levende og døde. Trajans svar, en afslappet accept, afspejler måske en overordnet kulturel tendens, hvor samspillet mellem de levende og de døde i en biblioteksarkitektur anses for naturligt, modsat mange andre steder, hvor det ville være fornærmende. Passagen omtales i den velskrevne, men bedagede E.A. Parsons: *The Alexandrian Library* (1953, p. 17)

Referencer

Bing, P (2008). *The Well-Read Muse - Present and Past in Callimachus and the Hellenistic Poets*. Ann Arbor: Michigan Classical Press.

Bing, P (2009). *The Scroll and the Marble - Studies in Reading and Reception in Hellenistic Poetry*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

Blum, R (1991). *Kallimachos - The Alexandrian Library and the Origins of Bibliography*. Madison, Wisconsin: The University of Wisconsin Press.

Boyd, C (1915). *Public Libraries and Literary Culture in Ancient Rome*. Chicago: The University of Chicago Press.

Callmer, C (1944). *Antike Bibliotheken*. Rom: Svenska Institutet i Rom.

Casson, L (2001). *Libraries in the Ancient World*. New Haven: Yale Nota Bene.

Coqueugniot G (2007). Cofre, casier et armoire: la Kibôtos et le mobilier des archives et des bibliothèques grecques. *Revue archéologique*, 44 (2) 293-304.

Coqueugniot, G (2008). Des memoriaux de pierre et de papyrus. *Conserveries mémorielles*, 3 (4), 47-61.

Hoepfner, W (red.) (2002). *Antike Bibliotheken*. Mainz am Rhein: Verlag Philip von Zabern.

Horsfall, N (1993). The Empty Shelves on the Palatine. *Greece and Rome XL* (1), 58-67.

Irigoin, J (2001). *Le livre grec des origines à la Renaissance*. Paris: Bibliothèque nationale de France.

Jacob, C (2010). Le bibliothécaire, le roi et les poètes. *Athens Dialogues E-Journal*, 2, 1-17.

Macleod, R (red.) (2000). *The Library of Alexandria - centre of learning in the ancient world*. London: I.B. Tauris Publishers.

Manguel, A (1997). *A history of reading*. New York: Penguin Books.

Parsons, EA (1952). *The Alexandrian Library - Glory of the Hellenic World*. London: Cleaver-Hume Press Ltd.

Pfeiffer, R (1968). *History of Classical Scholarship - From the Beginnings to the End of the Hellenistic Age*. Oxford: Oxford University Press.

Perrin, Y (2010). *Neronia VII - Bibliothèques, livres et culture écrite dans l'empire romain de César à Hadrian*. Bruxelles: Latomus.

Platthy, J (1968). *Sources on the Earliest Greek Libraries - with the Testimonia*. Amsterdam: A.M. Hakkert - Publisher.

Small, JP (1997). *Wax tablets of the mind - cognitive studies of memory and literacy in classical antiquity*. London: Routledge.

Staikos, K (2004). *The history of the library in western civilization - from Minos to Cleopatra*. New Castle, Delaware: Oak Knoll Press.

Svenbro, J (1988). *Phrasikleia - anthropologie de la lecture en grèce ancienne*. Paris: Éditions la découverte.

Too, YL (2010). *The Idea of the Library in the Ancient World*. Oxford: Oxford University Press.

Tønsberg, J (1976). *Offentlige biblioteker i Romeriget - i det 2. århundrede e. Chr.* København: Danmarks Biblioteksskole.